

FILOZÓFIATÖRTÉNET ÉS KORTÁRS FILOZÓFIA: PLATÓN

4. TÉMA: Gorgiasz

Dr. habil. Mogyoródi Emese



2. Lecke
Gorgiasz és
Szókratész

10 – 15
PERC

Bevezetés (447a-449c)

A beszélgetésre az ad alkalmat, hogy **Gorgiasz Athénba érkezett**, ahol nyilvános előadást tartott. Szókratész és Khairephón (Szókratész barátja) azonban lemaradtak róla, de Kalliklész felajánlja nekik, hogy jöjjenek el hozzá, ahol Gorgiasz megszállt, és ahol majd tart nekik egy privát előadást. Szókratész azonban **nem bemutató előadásra** kíváncsi, hanem **kérdezni szeretne** tőle, mégpedig a mestersége (a szónoklás vagy retorika) mibenléte felől, így azt javasolja Khairephónnak, kérdezze majd meg tőle, „hogymi is ő tulajdonképpen?” (447d). A kérdés megválaszolására Gorgiasz magabizó tanítványa, Pólosz vállalkozik, azonban kudarcot vall, ezért Gorgiasz veszi át a válaszadó szerepét.

I. Szókratész és Gorgiasz beszélgetése (449c-461b)

1. A szónoklás meghatározása

A kérdésre Gorgiasz azt válaszolja, hogy **ő szónok, a mestersége pedig a szónoklás**. De mi a szónoklás? Nyilván a mesterségek vagy művészetek (*tekhné*) egyike. De vajon **mi különbözteti meg a többi mesterségtől**? Ez részben az eszköze, részben specifikus tárgya lehet. Eszköze a nyelv vagy a beszéd, állítja Gorgiasz – ez azonban más mesterségekre is igaz, így a kérdés az, vajon **mi a specifikus tárgya**?



„az emberi élet legnagyobb és legszebb dolgai” (451c)

Ez meglehetősen homályos, ráadásul **nincs egyetértés benne, hogy mik is ezek:**

„mi az, ami szerinted az emberek számára a legnagyobb jó, és aminek éppen te volnál a mestere?” (452d)



2. A szónoklás erkölcsi vonatkozásai

Gorgiasz válasza a fenti kérdésre:



— „GORGIASZ: Az, Szókratész, ami tényleg a legfőbb jó, mert annak a számára, aki birtokolja, **szabadságot** is nyújt, ugyanakkor **hatalmat** is mások fölött a nyilvános életben. ... Az a képesség, **hogy szavainkkal meggyőzzük a bírákat a törvényszéken, a tanácsnokokat a tanácson, a polgárokat a népgyűlésen** vagy bármilyen más összejövetelen, lényeg, hogy nyilvános legyen. A beszéd hatalmával **szolgáddá** teszed az orvost, **szolgáddá** a tornamestert, az üzletemberről pedig ki fog derülni, hogy **nem magának szerzi a vagyont, hanem neked, aki értesz hozzá, hogyan kell szónokolni s a tömeget meggyőzni** (Platón: *Gorgiasz* 452d-e).”

Taylor rámutat a gondolat jelentőségére a dialógus egésze szempontjából:



„Figyelemre méltó, hogy már a dialógus bevezető soraiban felmerül, bár csak célzásként, hogy a vita valójában azon **etikai jellegű kérdés körül forog**, amit persze formálisan senki sem mond ki mindaddig, amíg Kalliklész be nem kapcsolódik a beszélgetésbe, hogy **vajon a hatalom, a korlátlan szabadság, a tetszés szerint való cselekvés és mások akaratunknak való kiszolgáltatottsága lenne-e a legfőbb jó**” (Taylor: Platón, 156.o.).

Szókratész persze nem hozza nyilván felszínre ezeket az implikációkat, hanem rámutat, hogy a definíció ismét túl tág: minden mesterség, amelyik tanít valamire, meggyőzést alkalmaz; a kérdés tehát, hogy **mi a szónoklás alkalmazta meggyőzés specifikus tárgya?**

- a **jogos és jogtalan** (helyes és helytelen, erkölcsös és erkölcstelen), állítja Gorgiasz
- meggyőzés azonban két fajta van: **tudáson** és **véleményen** alapuló („tanító”, illetve „elhitető”) – hova tartozik a szónoklás? (lásd: **2. Téma, 4. Lecke**)
- az utóbbiba: az elhitető, nem pedig a tanító meggyőzés mesterségei közé (453a-455a).

Szókratész kibontja a definíció rejtett implikációját: ezek szerint a szónoknak **nincs kompetenciája szakmai tudást igénylő kérdésekben**, mégis bárkit bármiről meg tud győzni? (455a-d)

Gorgiasz: nincs, és nem is kell, hogy legyen – éppen ebben áll a szónoklás csodálatos hatalma, olyannyira, hogy ha tömeget kell meggyőzni valamiről, **a szónok a szakértővel (például az orvossal) szemben is meggyőzőbb tud lenni** a beszéd hatalma révén; melleleg megjegyzi, hogy

- éppen ezért óvatosan kell eljárunk, és **nem szabad visszaélnünk** ezzel a hatalommal
- de ha valaki a szónoklás tanítójától egyszer már elsajátította ezt a mesterséget, **a tanító nem tehető felelőssé érte**, ha a tanítvány esetleg visszaél vele, és rosszra használja (455d-457c).

Gorgiasz mesterségének dicsőítése közben ezzel leleplezi tevékenysége rejtett, ám Szókratész számára annál fontosabb jellemzőit:

- a retorika ezek szerint **értéksemleges eszköze** a hatalom megszerzésének — ezért háríthatja el magától Gorgiasz az erkölcsi felelősséget;
- további implikáció, hogy a retorikán keresztül történő hatalomra való törekvést **el lehet (sőt, el is kell) választani az erkölcsi kérdésektől**.

Mielőtt azonban Szókratész Gorgiasz koncepcióját és a felelősségvállalás elhárításának alapját megcáfolná, beszélgetésük céljával kapcsolatban tisztáznia kell valamit.

Közjáték: a dialektikus és az erisztikus párbeszéd különbsége (457c-458e)

Szókratész figyelmezteti Gorgiaszt a **dialektikus beszélgetés** és az „**erisztika**” („veszekedő vitatkozás”) között:

- a dialektikus beszélgetésben nem a győzelem és a másik lejáratása a fontos, hanem a beszélgetés tárgyával kapcsolatos **igazság kiderítése**;
- vagyis ha ellenvetéseket tesz valaki, akkor nem az a célja, hogy ezzel a beszélgetőpartnert zavarba hozza vagy lejárassa.

Majd megkérdi Gorgiaszt, hajlandó-e ebben a szellemben folytatni a beszélgetést. Gorgiasz készségesen igent mond, ám felhívja Szókratész figyelmét, hogy a hallgatóság esetleg elveszti az efféle beszélgetés iránti türelmét. A hallgatóság azonban lelkesen a beszélgetés folytatása mellett áll ki, így Gorgiasz megengedi, hogy Szókratész tovább kérdezgesse.

3. Szókratész ellenvetése, Gorgiasz téziseinek cáfolata

Szókratészt Gorgiasz válasza erősen elgondolkodtatja:

„SZÓKRATÉSZ: Vajon a jogossal, a jogtalanul, a csúnyával, a széppel, a jóval és a rosszal kapcsolatban is olyan helyzetben van a szónok, mint az egészséggel és a többi mesterség tárgyával? Maga ugyan nem tudja, mi voltaképpen a jó és a rossz, a szép és a csúnya, a jogos és a jogtalan, de olyan fortélyos meggyőzést művel, hogy a tudatlanok előtt, bár ő sem ért a dologhoz, olyannak tűnik fel, mint aki jobban érti a hozzáértőknél? Vagy mindezt már tudnia kell? ...

GORGIASZ: Ha a tanítványom történetesen nem tudná mindezt, én ezekre is megtanítom (Gorgiasz 459d-460a).”

1. Ezek szerint a szónoknak mégis csak **tudással kell rendelkeznie a jogos és a jogtalan tárgyában**.
2. Ha azonban tudással rendelkezik erre vonatkozóan, **akkor nem követhet el jogtalanságot**, vagyis nem élhet vissza a művészetével (lásd: szókratészi erkölcsi intellektualizmus: **5. Téma, 2. Lecke**).
3. Gorgiasz tehát **nem háríthatja el magától az erkölcsi felelősséget**, amikor a szónoklást tanítja (460a-461b).



További olvasmányok:

Platón: *Gorgiasz*. Ford. Péterfy Jenő fordításának felhasználásával Horváth Judit. Budapest, Atlantisz 1998.

A. E. Taylor: *Platón*. Ford. Bárány István, Betegh Gábor. Osiris kiadó, Budapest 1997, 150-185.

Ellenőrző kérdések:

1. Mi a dialógusban ábrázolt drámai helyzet (hol és mikor játszódik)?
2. Miért elégtelen Gorgiasznak a szónoklásról adott kezdeti meghatározása?
3. Miért tartja Gorgiasz a szónoklást a legnagyobb jónak, és mi a jelentősége erre vonatkozó véleményének a dialógus egésze szempontjából?
4. Miben áll Gorgiasz újabb definíciója a szónoklásra vonatkozóan tárgya és az általa alkalmazott meggyőzés módja tekintetében?
5. Mivel indokolja, hogy a szónoknak nem kell felelősséget vállalnia azért, ha a tanítványai netán rosszra használják a művészetét, és hogyan cáfolja ezt Szókratész?

Kiválósági kérdések, feladatok:

1. Mi a jelentősége Szókratész érvelésében az erkölcsi intellektualizmus tézisének? Ez a tézis nem volt általánosan elfogadott. Vajon akkor Gorgiasz miért ért vele egyet?